

*Эсенаманова Ж.Ж.***КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТҮҮЛҮГҮНҮН ӨНҮГҮҮСҮНДӨГҮ
ЖАРАНДЫК ИДЕНТТҮҮЛҮКТҮН ОРДУ***Эсенаманова Ж.Ж.***РОЛЬ ГРАЖДАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В РАЗВИТИИ
КЫРГЫЗСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ***J. Esenamanova***THE ROLE OF CIVIL IDENTITY IN THE DEVELOPMENT
OF KYRGYZ STATEHOOD**

УДК: 316.4.051(575.2) (043.3)

Макалада жарандык иденттүүлүктүн кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн өнүгүүсүндөгү орду тууралуу социологиялык талдоо жүргүзүлдү. Социологияда жарандык иденттүүлүктүн кеңири жайылган аныктамасы: жарандык иденттүүлүк – бул адамдын белгилүү бир мамлекеттин жарандарынын жамаатына таандык экендигин билүүсү. Жарандык иденттүүлүк – бул адамдын жарандык статусун өзүнүн жеке статусу катары аныктоосу, б.а. мен мамлекеттин жаранымын деген түшүнүк менен тыгыз байланышта болуусу. Жарандык иденттүүлүк – бул Кыргызстандын элинин өкүлү катары өзүн кабыл алуу болуп саналат жана жарандык иденттүүлүктүн көрсөткүчүнүн жогорку деңгээли – бул коомдун биримдигинин шарты болуп эсептелет. Жарандык иденттүүлүктү калыптандыруу Кыргызстандын шартында өтө маанилүү. Тарыхый өнүгүшүнүн өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу Кыргызстан «симметриялуу дихотомия» кырдаалына туш болду себеби, бир эле учурда этно-улуттук мамлекетти жана жарандык улуттун мамлекетин куруу зарыл. Ааламдашуу жана цивилизациянын талаптары жарандык улутту курууга муктаждык жаралганы анык, бирок этно-улуттук мамлекет түзүлбөй туруп, жарандык улуттун калыптанышы өтө тааал.

Негизги сөздөр: жаран, жарандык иденттүүлүк, улут, идеология, мекенчилдик, кыргыз мамлекети, этнос.

В статье проводится социологический анализ роли гражданской идентичности в развитии кыргызской государственности. Наиболее распространенное определение гражданской идентичности в социологии – это осознание человека что он принадлежит к сообществу граждан определенного государства. Гражданская идентичность – это определение гражданского статуса человека как его личного статуса иными словами данное понятия тесно связано с представлением о том, что я гражданин государства. Гражданская идентичность – это восприятие себя как представителя народа Кыргызстана, а высокий уровень гражданской идентичности – условие единства общества. Формирование гражданской идентичности очень важно в контексте Кыргызстана. В силу особенностей своего исторического развития Кыргызстан столкнулся с ситуацией «симметричной дихотомии», поскольку необходимо одновременно строить этнонациональное государство и гражданское национальное государство. Понятно, что требования глобализации и цивилизации требуют построения гражданской нации, но формирование гражданской нации очень сложно без создания этнонационального государства.

Ключевые слова: гражданство, гражданская идентичность, этничность, идеология, патриотизм, кыргызское государство, этничность.

The article provides a sociological analysis of the role of civic identity in the development of Kyrgyz statehood. The most common definition of civic identity in sociology is that civic identity is a person's awareness that he belongs to the community of citizens of a particular state. Civic identity is the definition of a person's civil status as his own personal status, in other words, this concept is closely related to the idea that I am a citizen of the state. Civic identity is the perception of oneself as a representative of the people of Kyrgyzstan, and a high level of civic identity is a condition for the unity of society. Formation of civic identity is very important in the context of Kyrgyzstan. Due to the peculiarities of its historical development, Kyrgyzstan is faced with a situation of "symmetric dichotomy", since it's necessary to simultaneously build an ethno-national state and a civil nation-state. It is clear that the requirements of globalization and civilization require the building of a civil nation, but the formation of a civil nation is very difficult without the creation of an ethno-national state.

Key words: citizenship, civic identity, ethnicity, ideology, patriotism, Kyrgyz state, ethnicity.

Кыргызстан эгемендүүлүккө ээ болгондон бери коомдун саясий жана социалдык-экономикалык турмушундагы орчундуу реформалар менен бирге кыргыз элинин руханий кайра жаралуусу да жүрүп жатат. Бул процесстин ажырагыс бир бөлүгү – **улуттун өзүн-өзү таануусу.**

Эгемендүү мамлекетибизди куруунун этабында «**биз кимбиз, биздин башатыбыз кайда?**» деген суроолор мыйзамдуу түрдө пайда болот жана элдин калыптанып келе жаткан улуттук аң-сезимине ишенимдүү багыт берүү үчүн бул суроолорго илимий түрдө негизделген жүйөлүү жоопторду алуу өтө маанилүү. Илимий социологиялык адабияттарда жарандык иденттүүлүк маселеси боюнча талкуу жаралганда мамлекет менен жарандын ортосундагы өз ара аракеттенүү көйгөйлөрүнө байланыштуу маселелердин кеңири чөйрөсүн эки категориялык тармакта: **улуттук жана жарандык мүнөздө баяндоо** адатка айланган. **Улуттук иденттүүлүк** жөнүндө сөз болгондо, улуттук маданият, улуттук мүнөз же жарандык катышуу жана социалдык тилектештик көпчүлүк учурларда улуттук жана жарандык иденттүүлүк түшүнүктөрүнө барып такалат. Өз учурунда улуттук жана жарандык иденттүүлүк мамлекет менен тыгыз байланышта.

Ал эми мамлекеттин **жалпы жарандык** жана

улуттук иденттүүлүктү калыптандырууда бирден-бир көрсөткүчү болуп *мамлекеттик идеология* эсептелет. Мындан улам мамлекеттик идеология кандайча *жалпы жарандык иденттүүлүккө* таасирин тийгизе алат деген суроо жаралат. Мамлекеттик идеологиянын алкагындагы талдоону карай турган болсок ал кыргыз коомчулугуна Советтер союзунан кийинки мезгилде Кыргызстандыктарды бириктирип, экономикалык жана социалдык өзгөрүүлөрдүн жыйынтыгында бирдиктүү баалуулуктарга негизделген жаңы *идеологияны* издөө мүнөздүү болгон. Жалпы улуттук мамлекеттик-жарандык иденттүүлүктү калыптандыруу аракеттери түрдүү идеологиялык концепцияларда камтылган жана бул багыттарда массалык маалымат каражаттарында атайын берүүлөр даярдалып элге таңуулоо аракеттери жүргөн, бирок өлкө жарандарынын толук колдоосуна алынган эмес. Алсак, «Кыргызстан – жалпыбыздын үйүбүз», «Кыргызстан – адам укуктарынын өлкөсү», «Манастын жети осуяты», «Ислам-Теңири», «Кыргыз мамлекеттүүлүгүнө 2200 жыл», «Кыргызстан элдеринин демократиялык кодекси», «Кыргызстан демократиялык өлкө», «Кыргызстан - Азиялык Швейцария», «Кыргыздардын мурасы жана келечеги», «Евразиялык идеология», «Кыргызстан демократиялык кыймылы КДК», «Социалдык либерализм», «Кыргызстан кыргыздар үчүн» ж.б. Бирок, саналып өткөн идеологиялык багыттар чыныгы жашоо-шартта, өлкөдөгү бийлик алмашуулардын жана социалдык-экономикалык, руханий каатчылыктын, коррупция, жумушсуздуктун деңгээлинде иш жүзүнө ашмак тургай, коомчулуктун колдоосуна анчейин татыган эмес. Ошого карабастан мамлекет тарабынан жалпысынан он бешке жакын мамлекеттик программа ар түрдүү комиссиялар жана жумушчу топтор тарабынан иштелип чыгып, бирок алардын көбү кагаз бетинде калган [1].

Социалдык катмарлашуу калктын ар кандай тобунун кызыкчылыктарын чагылдыруучу ар түрдүү идеологиялардын түзүлүшүнө алып келди. Бирок ошого карабастан биздин өлкөнүн жарандарында, жалпы улуттук жана жалпы жарандык кызыкчылыктар: өлкөнүн ийгиликтүү өнүгүшү, ар бир жаранга демократиялык укуктар жана эркиндиктердин каралуусу, жумуш орундары менен камсыз болуу, коопсуздук, билим берүүнүн жана медициналык кызмат көрсөтүү шарттарынын жогорку деңгээлдери кепилденген, элдердин руханий жана материалдык муктаждыктары үчүн түзүлгөн жагымдуу шарттар, алардын интеллектуалдык жана чыгармачылык өсүүлөрү, социалдык адилеттүүлүктүн камсыз болуусу үчүн ж.б. жалпы мүдөөлөр бар экендигин белгилеп кетүү зарыл.

Көз карандысыздыкка жетишкен күндөн бүгүнкү күнгө чейин өлкөбүздүн өзөктүү идеологиясынын

калыптанбагандыгынан чет өлкөлөр биздин жаратылыш кен байлык менен геошартыбызга кызыгып, өздөрүнүн саясий, экономикалык эле эмес, элибиздин салтына, адеп-ахлагына, улуттун өз алдынча өнүгүүсүнө терс таасирин тийгизүүчү идеологиясын таңуулап келүүдө. Чет элдик кеңешчилердин көрсөтмөлөрү менен мурдагы бийлик жетекчилер мамлекеттин кызыкчылыгына туура келбеген ар кандай саясий, экономикалык реформаларды жүргүзүп, анын натыйжасында союз учурунда элибизге калган өндүрүштүк базаларыбыз менен айыл чарбаларыбыздын дээрлик көпчүлүгү талкаланып жок болду [2]. Жалпысынан мамлекетибиздин басып өткөн жолунун өнүгүү багытындагы кемчиликтеринен жыйынтык чыгара турган болсок, мамлекеттик идеология беш бөлүктөн турат:

- Саясий (башкаруудагы) – руханий тарбиялык;
- Саясий-сарамжалдуу өндүрүштүк (экономикалык);
- Саясий-социалдык;
- Саясий (укуктук);
- Коррупцияга каршы күрөшүү.

Эгерде, аталган беш бөлүктөн турган мамлекеттик идеология толук кандуу иштебесе, мамлекетибиз өнүкпөй, кайра эле коомубузда чыр-чатак чыгып, бийлик алмашуулар улана бериши талашсыз. Себеби, Кыргызстанда аталган беш бөлүктөн турган мамлекеттик идеология толук кандуу ишке ашпагандыктан үч жолу бийлик алмашты. Кээ бир саясатчылар мамлекеттик идеологияны китеп кылып чыгарбай эле, аны иш жүзүндө аткара болот деп эсептешет. Бирок бул туура эмес. Эгерде мамлекеттик идеология кабыл алынып калса, кимдер бийликке келбесин (жаштарбы) ошол туура жол менен мамлекетибиз сөзсүз өнүгөт. Анткени идеологияда көрсөтүлгөн туура багыттарды бийлик жетекчилери эле эмес, жалпы эл дагы окуп, билип, келечекке элдин ишеними күчөп, коомдун өнүгүүсүнө өбөлгө түзүлөт. Коомубузда идеология жөнүндө канчалаган талкуулар жүрбөсүн, мамлекеттик идеология ушул күнгө чейин өзөктүү түзүлүп, калыптанбай келет [3].

Кыргыз Республикасынын Президентинин алдында реформаларды маалыматтык жактан колдоо жаатында түзүлгөн кеңештин жыйналыштарынын биринде *улуттук идея* менен *идеологиянын* маани-маңызын, мазмунун жана негиздерин түзүү тууралуу талкуу болуп өткөн [4]. Анда көпчүлүк тарабынан «Гүлдөгөн Кыргызстан», «Күчтүү Кыргызстан», «Кыргыз мамлекети - күчтүү өлкө», «Жашоону кантип жакшыртса болот?», «Жакшы жашоого карата багыт», «Өздүк иденттүүлүк концепциясы» ж.б. идея ураандары көтөрүлгөн. Экинчиден, айрым коомдук ишмерлердин, окумуштуулардын, жазуучулардын, мамлекеттик кызматкерлердин көбү жогоруда сунуш кылынган идеяларды ишке ашырууга тоскоол кылган фактылар катары кыргыз улутунун өкүлдөрүнүн мү-

нөзүнө таандык **жалкоолук**, өзүнө милдеттендирилген ишти майына чыгара аткара албагандыктын натыйжасында пайда болгон жакыр жашоо, ашкере **ысырапкорчулук** ж.б. мүнөздүн терс сапаттары менен байланыштырылган «**кыргызчылык**», же «**кыргызбайчылык**» деген феномен аталган психикалык айырмачылыктарга ээ. Үчүнчүдөн, белгилүү тарыхчылар А.А. Асанканов менен Ө.Ж. Осмонов бул суроонун тегерегиндеги сурамжылоолорду жүргүзүп, кыргыз улутундагы респонденттерден кыргыздардын мүнөзүндөгү жалкоолук, өзүнө милдеттендирилген жумушту майына чыгара аткара албагандык ж.б. терс белгилердин, о.э. «Манастан Чубак кем бекен» деген принципке салып өткөрүлгөн аш-тойдогу ашкере ысырапкорчулуктун натыйжасында кыргыздар Кыргызстанда жашаган башка этносторго караганда бир кыйла жакыр жашайт деген малыматты алышкан [5]. Төртүнчүдөн, кыргыздардын улуттук мүнөзүндөгү саясий өзгөчөлүктөрдүн бири катары ата-мекендик коом таануучулар менен окумуштуулар трайбализмди аташат. Борбордук Азиядагы мамлекеттерде, алардын ичинде Кыргыз Республикасында урук, уруулук мамилелер менен трайбализмден сырткары экинчилик типтеги уруулар же субэтностор да кездешет. Мындай субэтносторго уруулук биримдик менен чөлкөмдүк жалпылыкты саясий максаттарда пайдаланган өзгөчө мүнөздөгү кыргыз этносунун аймактык (регионалдык) белгисине карата «түндүк-түштүк» болуп бөлүнүүсү кирет. Аймактык (региондук) иденттүүлүк «кичи мекен» түшүнүгү менен байланышкан маданий мамилелердин системалуу жыйындысы болуп саналат. Ата-мекендик изилдөөчүлөр жалпы кыргыз этнолулутунун калыптануу процесси дагы деле болсо уланууда, ошол себептен Кыргызстанда азырынча этностук идеология жок болгондугуна байланыштуу, жергиликтүү саясий элита өз кызык-чылыгын көздөп, мисалы, саясий шайлоолордун мезгилинде женишке жетүү максатын көздөп, элдин калың катмарына тигил же бул аймактын өзгөчөлүктөрү менен этнопсихологиялык өзгөчөлүктөрүнө басым жасоону саясий куралга айландырып алышкан» - деген пикирде [5].

«Улуттук идея» менен «улуттук идеология» саясий жана илимий чөйрөдө окшош түшүнүктөр катары каралып келген. Немец окумуштуусу Карл Дойч: «*Өз мамлекетине ээ болуп, аны өзүнүн улуттук кызыкчылыктарын ишке ашыруу үчүн колдоно алган эл гана улуттук эл болуп саналат*» деп айтканы бар. Улуттук идеясыз – улуттук идеология болбойт, ал эми мамлекеттик идеология аны керек болгон учурда пайдаланат [6].

Белгилүү окумуштуу Кусеин Исаевдин пикиринде биз нагыз улуттук идеологиябызды издегендин ордуна оңой жолго түшүп, башкаларды ээрчип, өзүбүздүн өзөгүбүздү унутуп келүүдөбүз. Улуттук

идеологиябыздын түптөнө албай жаткандыгынын себеби ушунда жатат. Өңгө элдерден «уурдап» алганыбыз, ээрчигенибиз аз келгенсип, алардын кылымдык идеологиялык тажрыйбасын боюбузга өлчөп-бычып олтурбай эле механикалык түрдө үстүрт кабыл алып өзүбүзгө жайылтууга аракет кылып келдик. Бул үчүн жалпыбызды айрыкча жаштарыбызды жаңыча улуттук рух - дөөлөткө сугарышыбыз керек. Ошон үчүн мамлекеттик саясаттын урааны «улуттук рух, инновациялык технология» болушу зарыл. Мына ушунун негизинде идеяны, идеологияны иштеп чыгышыбыз зарыл. Муну жүзөгө ашыруунун үч жолу бар: Биринчиси, мамлекеттүүлүктү чыңдоо. Экинчиси, өлкөбүздүн жарандары улутуна карабай кыргыз мамлекетинин кызыкчылыгын ойлогон, аны каны-жаны менен сүйгөн мекенчил болушу шарт. Ар бир ден-соолугу чың эр жигиттерибиз армияга кызмат өтөп, мекенди коргоого даяр болушу керек. Үчүнчүсү, улутубуздун кылымдык каада-салты, мамлекетибиздин кабыл алган мыйзамы менен жашаганга үйрөнүшүбүз учурдун башкы талаптарынан болуп турат [7].

Бүгүнкү күндө үстөмдүк кылган цивилизациялык процесстер *ааламдашуу* жана *саясий модернизация* процесстери экендиги талашсыз. Ааламдашуу процесси улуттук жана маданий баалуулуктарды тегиздөө процесси катары улуттун ички руханий мазмуну менен гана чектелиши керек жана негизгиси руханий жана маданий чек араны түзө турган позитивдүү жарандык жана мекенчилдик мазмуну менен толтурулган улуттук идея, улуттук өзгөчөлүктөрдүн жоголушуна жол бербөө жана кыргыз элинин маданий колориттин, жарандык тагдырын, социалдык-маданий генотипин сактоого өбөлгө түзүүсү сакталышы керек.

Кыргызстандын жарандык иденттүүлүгү – бул эгемендүү жана өзүн-өзү камсыз кылган цивилизация катары кайра жаралуусунун ажырагыс атрибуту, ал жамааттын жашоосу жана өз алдынча өнүгүшү үчүн татыктуу шарттарды камсыз кылат, суверендүү жана бир бүтүн организм катары иш алып барат. Жарандык иденттүүлүк коомдук процесстердин өнүгүүсүнө, калыптануусуна (багыты, жүрүшү), улуттук аң сезимди сактоодогу таасир этүүчү маанилүү курал болуп саналат. Ушуга байланыштуу, жарандык баалуулуктардын оригиналдуулугун, патриоттук сезимдерди камтыган, коомдук системанын туруктуулугунун шарты катары сактоо боюнча заманбап программаларды иштеп чыгуу зарыл. Ал эми экинчи бир көрсөткүчү болуп бул мамлекеттин деңгээлинде жүргүзүлгөн мамлекеттик улуттук саясат.

Кыргызстан – маданий, этностук, диний жактан айырмаланган адамдар ийгиликтүү жана өнүккөн мамлекетти курууга биргелешип умтулган мамлекет. Жарандык иденттүүлүк өлкөнүн эгемендигин бекем-

дөөнүн жана анын бакубаттыгынын негизин түзөт. Эркин, ийгиликтүү жарандар чынчылдык, адилеттик, ошондой эле өзү, үй-бүлөсү жана өлкөсү үчүн жоопкерчиликти алуу принциптери боюнча жашайт. Мамлекет ар бир жаранга өзүнүн демилгесин ишке ашырып, коомдук байгерчиликти жаратканга шарттарды түзүп берет.

2020-жылдын ноябрь айында Президенттин Жарлыгы менен 2021-2026-жылдарга «Кыргыз Жараны» жарандык иденттүүлүктү өнүктүрүү Концепциясы» бекитилген, ал буга чейин кабыл алынган «Кыргыз Республикасында элдин биримдигин жана этностор аралык мамилелерди чыңдоо Концепциясында» документтин логикалык уландысы болуп саналат да, концепция Кыргыз Республикасынын жарандарынын биримдигин камсыздоочу жана жалпы элдин биримдигин чыңдоочу фактор катары саналат [8].

Өлкөнүн биримдигине жетишүү, этностор аралык мамилелерди жакшыртуу бардык мамлекеттик органдардан, интеллигенциядан жана илимий коомчулуктан, ар бир жарандан олуттуу аракеттерди талап кылат. Биргелешкен аракеттер жалпы жарандык иденттүүлүктү калыптандырууга тоскоол болгон факторлорду жеңүүгө, социалдык чырчатактарды тынчтык жолу менен чечүү механизмдерин түзүүгө мүмкүндүк берет. Анда адамдын укуктары жана милдеттери, жашоо турмушунун сапаты жана деңгээли мамлекеттик саясаттын борборунда турат. Бардык деңгээлдерде калыптанган иденттүүлүктүн табияты жана сапаты жалпы коомдун психологиялык абалын аныктайт жана андагы улуттар аралык ынтымакты

сактоого багытталат. Ушуга байланыштуу, адамды калыптандыруунун бардык деңгээлдеринде этностук аң-сезимди жалпы кыргызстандыктардын өзүн-өзү билүү контекстинде гана калыптандырууга багытталган тең салмактуу, бирдиктүү мамлекеттик саясат жүргүзүлүшү керек.

Адабияттар:

1. Джумалиева Ч.А. Кыргызстандагы жарандык иденттүүлүктү түзүүдө массалык маалымат каражаттарынын ролу, Ж. Баласагын КУУнун Жарчысы, 2-чыг. - Бишкек, 2015., 160-161-66.
2. Кыргыз Республикасынын идеологиясы. / Эл жарчысы коомдук-саясий гезити 4 январь 2013., vk.com.
3. Большаков А.Г. Зазнаев О.И., Формирование гражданской идентичности: проблемы, современное состояние перспективы. - Казань: Изд. грамота, 2012.
4. Калмаматова З.А. Ааламдашуу шарттарында кыргыздардын этномаданиятындагы маргиналдуулук феномени, филос. ил. кан. диссер. - Бишкек, 2014. - 58 б.
5. Аалиева Г.К. Кыргыздардын улуттук мүнөзүнүн өзгөчөлүктөрү / Монография. - Бишкек, 2013. - 46 б.
6. К. Молдокасымов: «Мамлекет үчүн улуттук лидер керек. Ошондо улуттук идеология өзүнөн-өзү пайда болот» <http://naskr.kg/>.
7. Исаев К. Парламентаризм - источник национальной демократии Бишкекский гуманитарный университет им. К.Карасаева, № 7. -2015. - 119-122 с.
8. Концепция развития гражданской идентичности «Кыргыз жараны» на 2021-2026 годы. - Бишкек, 2020.
9. Эсенаманова Ж.Ж. Опыт тюркской гражданской идентичности и политика Мустафы Кемаль Ататюрка. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2015. №2. С. 172-181.